

**BUDDHISTISCHE ERZÄHLUNGEN AUS DEM ALTEN
ZENTRALASIEN EDITION DER ALTUIGURISCHEN
DAŚAKARMAPATHĀVADĀNAMĀLĀ, JENS WILKENS,
BREPOLS 2016**

*Mehmet ÖLMEZ**

Kısaca “On Kötü Amelin Yolları’na Ait Anlatılar” olarak çevirebileceğimiz (harfiyen çeviri daha uzundur) metin toplamı Budizme ve Buda’nın geçmişteki hayatına ait hikayeleri ele alan bir metinler zinciridir. Burada ele alınan çalışmadaki metinler F. W. K. Müller’den başlayarak günümüze değin değişik çalışmalarda değişik başlıklarda ele alınmıştır (A. v. Gabain, M. Shogaito, Geng Shimin, H. J. Klimkeit ve J. P. Laut’un çalışmaları). Önceki çalışmalarda bu metinlerin kimisi Jātaka, kimisi de Pañcatantra metinleri olarak adlandırılmış ve yayımlanmıştır. Ayrıntılar yukarıdaki çalışmada yer alır.

Kısaca DKPAM (=Daśakarmapathāvadānamālā) olarak adlandırılan bu anlatılar Eski Uygurcaya Toharcadan çevrilmişlerdir. Almanya’da bulunan fragmanların bir kısmının kataloğu daha evvel G. Ehlers tarafından yayımlanmıştır (Ehlers 1987). Ehlers’ten sonra ise iki Almanya’nın birleşmesiyle eski Demokratik Alman Cumhuriyeti’nde kalan parçaların kataloglanma işi J. Wilkens tarafından ele alınmış ve 2010’da yayımlanmıştı (Wilkens 2010). DKPAM metnine ait parçalar bugün üç ülkeye dağılmış durumdadır: Almanya, Rusya ve Çin.

J. Wilkens bu çalışmasında ulaşabildiği her parçayı bir araya getirmiş, birbirinden kopuk olarak numaralandırılmış sayfaları birleştirmiştir. Üç ciltlik çalışmanın ilk iki cildi metin, çeviri ve açıklamaları içerir (12 566 satır).

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, olmez.mehmet@gmail.com

Jens Wilkens, . Berliner Turfantexte XXXVII (1), (2), (3), 1688 s., 160 sayfa resim (= 250 parça), Brepols 2016.

bilgisine saygısızlık olur. Ben burada bu önemli kaynağı ve çalışmayı kısaca ilgililere duyurmak amacıyla birkaç satırı burada kaleme almak istiyorum.

Birinci cildin başında 200 sayfalık bir değerlendirme, inceleme bölümü yer alır. Çalışma metni ancak bu değerlendirmeden sonra başlar.

Bu metin yayımında daha evvel Eski Uygurca metin yayımlarında hiç karşılaşılmayan veya nadiren karşılaşılan çok sayıda kelime yer alır. İşte bunlardan birkaçı:

k(a)ḍge ‘gergedan’: 04108-10 *k(a)ḍge atl(ı)g käyikniñ yalıuz ünmiş [m] üyüziñä oğsattı* “(...) kadge adı verilen yabani hayvanın tek çıkmış boynuzuna benzer (...)”. Kelime daha evvel BT III, ShoRossia (*kadgi-visanakalpiki praktikabut* ‘khaḍga-viṣāṇa-kalpaka 麟角喻独覺’) ve ShoAbhiStock yayınlarında geçer. Yazarın notlarında ve sözlük kısmında kelime için yeterince bilgi yer alır.

kagaç ‘kirli (schmutzig)’ kelimesi de nadir bir söz olup daha evvel D. Maue’nin yayımladığı Brahmi harfli Uygur metinlerinde (Katalog Nr. 2, satır no 37) Sanskrit *kheṭa* ‘Schleim (balgam, salya, sümük)’ karşılığında -k- ile *kakaç* şeklinde ve ‘kir (Schmutz)’ anlamıyla görülür. DKPAM’de geçtiği bağlam

İkinci cildin sonunda 160 sayfa içerisinde 250 metin parçasının birleştirilmiş fotoğrafları yer alır (her bir fotoğraf bazen iki, bazen üç bazen de dört parçadan oluşur).

Üçüncü cilt, sözlük ve fragmanların transliterasyonlarını içerir. Ne yazık ki yazar St. Petersburg’daki parçaları doğrudan görme imkanı bulamamıştır, bunu özellikle vurgular.

Bu arada TDK bu konuda hazırlanmış bir doktora tezini de aynı yıl yayımlayıp Türkiye’de yapılacak çalışmalara ve Uygurca eğitimine bu alanda bir katkı olarak sunmuştur (Murat Elmalı, *Daśakarmapathāvadānamālā*, Ankara, TDK, 2016).

Bugüne kadar yayımlanmış en uzun Eski Uygurca metin yayımı olan çalışmayı birkaç satırda değerlendirmek çalışmaya ve çalışmayı hazırlayanın emeğine,

şöyledir: (...) *kap kara boksıg yıdıg kanı üzä ürtülüp kara kakaç bolup* (...)

Bildiğim kadarıyla **kala-** ‘donmak, buz tutmak / (ein)frieren’ fiili de nadir kelimelerdendir, belki de ilk kez burada görülür: *buzl[uğ köl] içintä kalamış tög ol*. Ancak Clauson’da ‘toplamak, yığmak, biriktirmek’ olarak da bir *kala-* vardır (617b).

kalal söz konusu olduğunda BT IX’da yer alan *kr’llq* sözü burada *kalallıg* olarak düşünülür / okunur:

kalal < tochB *kaläl* < skt. *kalala* hamileliğin ilk haftasındaki embriyo || Embryo in der ersten Schwangerschaftswoche: *ür ävçi amranmak ugrinta / WM/[□] kavišsar ašnu kalal [at]l(i)g [□] yalkokk(t)ya b(ä)llgölüg bolur :/* (Mainz 766 /r/11-13/ = 00616-00618) “erkek ve kadın birbirlerine istedikleri için .../ bir araya gelirlerse, daha sonra kalala adlı .../ küçük insancık belirginleşir || Wenn Mann und Frau sich auf Grund von sexuellen Gefühlen [...] vereinigen, [wird] zunächst die *kalala* [gen]ann[te ...] kleine gallertartige Masse s[ichtbar].” [In LAUT 1995, Anm. 19 werden Literaturhinweise gegeben, unter anderem ein Beleg aus MaitrH XV 8b 20-24, wo unser Wort *kalal* in suffigierter Form *k(a)lall(i)g* belegt ist. Siehe auch LAUT 1986, 129 (dort schon die Korrektur zu BT IX, I, 123 = Taf. 152 /v/3/, wo *kr’llq* transliteriert wird). (...) Die ursprüngliche Bedeutung von *kalala* wird von SUNESON, der sich in einem Aufsatz ausführlich der indischen Embryologie gewidmet hat, als „speck“ oder „indistinct fluidum“ angegeben. BT XXXVII (s. 20-21)].

äprä- ‘yıpranmak, bozulmak, eskimek || sich zersetzen, verfaulen’ (**ol-äprä-** eskimek, yıpranmak || sich zersetzen) sözü için Clauson’daki *opra-* maddesine bakılmalıdır (14a-b). UW NB I.1’e göre Clauson’da (TT II) yer alan *apra-* örneği *opra-* olmalıdır (UW NB I.1, s. 65).

Daha önceki Uygurca metin yayımlarında *ty-* okunan (*ty- tay-*) fiil burada *äv-* okunur: ‘ävä taya ‘zitternd, bestürzt (titreyerek)’ BT XXXVII.

ş ile *eš-* ‘reduzieren / azaltmak’ 02549 (*ešti*) acaba *s* yerine bir dizgi hatası mıdır yoksa yeni bir okuma önerisi midir?

Moğolca olduğu düşünülen ve *ü* ile okunan *kür* → *ö* ile *kör* şeklinde okunmalıdır. Buna bağlı olarak türevleri de *ö* ile olmalıdır: *kürlüg* → *körlüg* (bu konuda bk. Ölmez 1999, s. 61 ve orada anılan çalışmalar).

Burada geçen ılınçga ‘zart / narin, nazik’ sözü Maitrisimit’in Hami nüshasında geçen *yılınçga* ‘weich / yumuşak, mülayim’ ile karşılaştırılabilir.

ışın saç örgüsü || Haarflechte : *ışın saç* saç örgüsü || Haarflechte; *ışok* ışık || Licht sözleri de nadir olmaları sebebiyle dikkat çekicidir.

inäk ‘Kuh / inek’ okuyuşu *-ng-* ile *ingäk* olmalıdır.

istim sözü de nadirdir, bu konuda Sekiz Yükmek’e bakılabilir: (**istim**), *isdim*: constantly S34-3; *usadī isdim*: lengthily and constantly (J. Oda).

istimi ‘sürekli, her zaman, daima / stets, ohne Unterlass’: **ilki ilki ajunların bürü istimi kılınmış kazganmış buyan üdgü kılınçlar** ‘indem die Verdienste₂ (skt. *punya*), die er seit den allerfrühesten Existenzen ohne Unterlass getan und erworben hatte’.

yetür- ‘töten / öldürmek’ fiili *yitür-* olarak düzeltilmelidir, bu fiilin kökteki ünlüsü *e* değil *i*’dir.

elüglä- ‘verspotten / küçük görmek, alay etmek’ fiili de Uygurca için yeni-
dir. Uygurca sonrası görülen **elüglä-** ve **elüg** için bk. Clauson s. 145a ve 142a.

Daha evvelki yayınlarda yer alan kimi kelimeler tamamlanır, kimi okuyuş-
lar yerine yeni okuyuş önerilerinde bulunulur; örneğin daha evvel *kesinç* oku-
nan söz (Hami nüshasının da katkısıyla) *kesinçsiz* ‘kesintisiz, sürekli’ olarak
değiştirilir / tamamlanır (#000685).

Kimi okuyuşlar, tamamlamalar için farklı öneriler de vardır. örneğin *kançımak*
‘hırslı, açgözlü olma’ yerine P. Zieme [*su*]*kançımak* ‘haset olma, kıskan-
ma’ önerisinde bulunur (Zieme 2016)

Birkaç satırda tanıtmaya çalıştığım eser bundan sonraki eski Uygurca ça-
lışmaları için bir başucu kaynağı olacaktır. Hazırlayanın eline sağlık.

Kaynaklar ve kısaltmaları*

BT III: Semih Tezcan, 1974: *Das uigurische Insadi-Sūtra*, Berlin.

BT IX: Şinasi tekin, 1980: *Maitrisimit nom bitig: Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. I. Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen. 2. Analytischer und rückläufiger Index.* Berlin

BT XXXVII: Jens Wilkens, 2016: *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā.* 3 cilt, 1688 s., 160 sayfa re-
sim, Brepols publ., Turnhout. (BT XXVII)

Clauson, Sir Gerard, 1972: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.* Oxford

Ehlers, Gerhard, 1987: *Alttürkische Handschriften, Teil 2: Das Goldglanzsūtra und der buddhistische Legendenzklus Daśakarmapathāvadānamālā.* Depositum der Preußischen Akademie der Wissenschaften (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Berlin), Stuttgart.

Laut, Jens Peter, 1986: *Der frühe türkische Buddhismus und seine literarischen Denkmäler.* Wiesbaden.

Maue, Dieter, 1996: *Alttürkische Handschriften, Teil 1, Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift,* Stuttgart.

- ODA Juten, 2010: *Bussetsu tenchi hachiyō sinjūkyō ikkan Torukogo yaku no kenkyū*. [1.] *Kenkyū hen*. [2.] *Zuhan, shiryō hen*. [İngilizce başlık: *A Study of the Buddhist Sūtra Called Säkiz yükmäk yaruq or Säkiz törlügin yarumış yaltrımıš in Old Turkic*. [1.] *Text Volume*. [2.] *Facsimile Volume*]. Kyōtō.
- OTWF: Erdal, Marcel, 1991: *Old Turkic word formation. A functional approach to the lexicon*, 1-2, Wiesbaden.
- Ölmez, Mehmet, 1999: “Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler (3)”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 9 (1999): 59-65
- , 2005: “*Uigurubon Daşakarmapathāvadānamālāno kenkyū / Uygurskaya versiya Daşakarmapathāvadānamālā / The Daşakarmapathāvadānamālā in Uighur*, Masahiro Shōgaito, Lilia Tugusheva, Setsu Fujishiro, Shokado, Kyōtō 1998, XII +294 + 84 s.”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 15 (2005): 223-232.
- Sekiz Yükmek → Oda
- ShoAbhiStock: Masahiro Shōgaito, 2014: *The Uighur Abhidharmakośabhāṣya preserved at the Museum of Ethnography in Stockholm*, Wiesbaden.
- ShoRossia: Masahiro Shōgaito, 2003: *Roshia shozō uigurugo bunken no kenkyū. Uiguru monji hyōki kanbun to uigurugo butten tekisuto / Uighur Manuscripts in St. Petersburg. Chinese Texts in Uighur Script and Buddhist Uighur Texts*]. Kyōtō.
- TT II: Willi Bang ve A. von Gabain, 1929: *Türkische Turfantexte II. Manichaica*. Berlin. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1929: 22, 411-430.)
- UW: 1977-1998: *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Lieferung 1 *a – agrig*. Wiesbaden 1977; Lieferung 2 *agrıglan – anta*. Wiesbaden 1979; Lieferung 3 *anta – asanke*. Wiesbaden 1981; Lieferung 4 *asankelig – ayat-*. Wiesbaden 1988; Lieferung 5 *ayatl- – ämgäklig*. 6. *ämgäksin- – ärqäk*. Wiesbaden 1998.
- UW NB I.1: 2010: *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, – Neubearbeitung – I. Verben*. Band 1: *ab- – äzüglä-*, Stuttgart
- Wilkens, Jens, 2010: *Alttürkische Handschriften, Teil 10, Buddhistische Erzähltexte*, Stuttgart.
- Zieme, Peter, 2016: “Notizen zur Edition der altuigurischen *Daşakarmapathāvadānamālā* von Jens Wilkens (Berliner Turfantexte XXXVII)”, academia.edu (Juni 2016)

* Tanıtımada geçen ve yukarıda yer verilmeyen kısaltmalar ve eser adları yaygın, bilinen çalışmalar olup yukarıda tanıtılan çalışmada da bulunabilir, bunlar ayrıca gösterilmemiştir.

